

Nikolina Šimetin Šegvić

povijest

Filip Šimetin Šegvić

povijest

POVODOM

65. GODIŠNJICE SMRTI

MARCA BLOCHA

(1886.-1944.):

ŽIVOT U BORBI

Francuska historiografija krajem 19. stoljeća doimala se dominantno orijentiranom na velike događaje, političare, vođe, kraljeve i careve, s brojnim predstavnicima, poput eksponiranijih Charlesa Victora Langloisa (1863.-1929.) i Charlesa Seignobosa (1854.-1942.) ili manje spominjanih, ali značajnih Charlesa Diehla (1859.-1944.) i Alberta Waddingtona (1861.-1926.). Ipak, nikako se taj tradicionalni pristup ne smije izjednačiti s onime u Njemačkoj, kako upozorava povjesničar Robert M. Burns.¹ Usto, bilo bi pogrešno zaključiti da se radi o homogenoj struji unutar Francuske. „Naivni pozitivizam i tradicionalni pristup“ koji su kritičari često pronalazili u toj historiografiji u stvarnosti je rijetko bio takav. Historijska je znanost i struka u toj razvojnoj fazi u Francuskoj prvi put susrela plansku specijalizaciju. Načela kritike izvora i integracija paleografije, diplomatike, epigrafike i ostalih pomoćnih povijesnih znanosti u historijsku znanost velikim dijelom su i zasluge francuskih povjesničara 19. stoljeća. Do današnjeg dana ostaju neosporne osnove historijske znanosti, ma koliko god inovativan ili nekonvencionalan pristup građi ili materijalu bio. S druge strane, razvoj ostalih znanosti i otkriće „novih putova“ koji su u velikoj mjeri predstavljali reakciju na misli klasičnog njemačkog idealizma ukazuju na postojanje alternative tom tradicionalističko-događajnom pristupu, usmjerenom na važne osobe i politiku. Dakako, povjesničari koji su propagirali političku povijest i na glavnim sveučilištima Francuske osigurali njenu dominaciju. Ipak, pojava protustruja, koje se najčešće pronalaze u djelovanju Henrija Berra, ali i drugih stručnjaka koji su se manje ili više doticali historijske znanosti – poput Henrija Hausera ili Paula Vidala de la Blanchea – ne može se isključivo prikazati kao reakcija na tradicionalizam povjesničara 19. stoljeća. Revizionizam tradicionalne historiografije koji je, iako prisutan, i dalje rijedak, trebao bi s jedne strane pokazati složeniju sliku

teorije te struje, a s druge strane i utjecaje na druge struje koji do sada nisu bili očiti. Nedvojbeno, pozitivističko-tradicionalističke prakse naslijedili su i mislioci poput Emila Durkheima, no u toj mjeri da ipak nisu otišli u ekstremnu varijaciju i kritiku kao što je to u Njemačkoj učinio Karl Lamprecht. Osnovna pozitivistička historiografija Francuske, orijentirana na događaje, jasno definirane metode istraživanja te odlučna u svrstavanju povijesti u društvene znanosti prouzrokovala je brojne rasprave o teoriji i metodama koje su u završnici omogućile konstituiranje struja suprotnih načelu pozitivizma. No, važan zadatak današnje historiografije bit će i preispitivanje veza dominantnih povjesničara 19. i 20. stoljeća.

Tako je iz tradicije kompleksne francuske historiografije postupno nastala struja, kojoj je zajednički nazivnik reakcija protiv dominacije politike u historiji i nastojanje pronalazjenja gospodarskih, socijalnih i kulturnih čimbenika kojima se stvara jednako uvjerljiva ili uvjerljivija historija. Već su se krajem 19. stoljeća pronalazili zagovornici „drugačije“ povijesti, rjeđe u polemikama i debatama, a češće u konkretnim djelima. Takvima se mogu smatrati povjesničari Alfred Franklin i Albert Babeau, koji su objavljivali studije privatnog života, ruralnih seoskih običaja i povijesti društva.² Institucionalni su centri te struje, koji su kasniji znanstvenici nazivali i „školom Analā“, bili Strasbourg i njegovo Sveučilište te kasnije Pariz, a urednici časopisa *Annales d'histoire économique et sociale* – Lucien Febvre i Marc Bloch* njeni korifeji.

ŽIVOT U BORBAMA

Marc Léopold Benjamin Bloch rođen je 6. srpnja 1886. godine u Lyonu,³ u vrijeme kada je taj francuski grad, smješten u regiji Rona-Alpe, točno između dva velegrada, Pariza i Marseillea, doživio znatan gospodarski i društveni uzlet. Grad je tada slovio kao izrazito republikanski, s marginalnom političkom snagom desnice.⁴ Blochov otac Gustave,⁵ profesor stare povijesti na Sveučilištu u Lyonu, a kasnije i pariškoj Sorbonni, doselio se kao i većina židovskih obitelji iz pokrajine Alsace u Lyon gdje je upoznao njegovu majku – Saru Ebstein.⁶ Blochovo djetinjstvo i mladost tako su bili određeni relacijom Lyon-Pariz, isprva zbog očeva posla, a kasnije i zbog studija. Međutim, u školi se isticao sjajnim rezultatima: u posljednjem razredu gimnazije prvim je mjestom nagrađen za znanje iz povijesti i biologije, a na nacionalnom natjecanju iz povijesti, *concours général*, osvojio je također prvo mjesto, čime je dospio u nimalo neugledno društvo Fustela de Coulangesa, Julesa Micheleta i Hippolytea Tainea.⁷ Prvo je upisao vrlo zahtjevnu srednju školu, poznatu Lycée Louis-le-Grand, a od 1904. do 1908. Bloch je pohađao *École Normale Supérieure* uz služenje jednogodišnjega vojnog roka (1905.-1906.).⁸ Kada je 1908. godine Bloch postao *agrégé* geografije i povijesti, uputio se u Njemačku. Peter Schöttler vjerojatno je najzaslužniji za otkrivanje veza Marca Blocha s njemačkom historiografijom i historizmom. Dugo je ta epizoda u Blochovu životu stajala posve po strani, kao marginalna obavijest ili samo crtica u detaljnijoj kronologiji života. Poznato je bilo kako je Bloch poznao i čitao autore koji su svojim istraživanjima ulazili u sfere francuske povijesti, kao što je pravni povjesničar Heinrich Brunner, ali i klasike poput Rankea, Droysena i Mommsena.⁹ Upravo je Peter Schöttler

ustvrdio kako je i prije svog studijskog putovanja Marc Bloch poznavao veliki korpus njemačkih autora i djela, a da je odabir destinacija – Berlina i Leipziga – također vjerojatno povezan s njegovim interesom prema autorima poput Karla Lamprechta ili Gustava Schmollera.¹⁰

Blochov boravak u Njemačkoj mnogo je značio za njegovu karijeru: prije svega, dobro je savladao jezik i upoznao se s tamošnjom historiografijom u toj mjeri da je odmah nakon francuske pratio njemačku. Njegove recenzije njemačkih djela slove kao jedne od najkritičnijih i najpreciznijih.¹¹ Također, stekao je i važna poznanstva, kako s nekim profesorima tako i s nekim studentima. Dakako, teško je reći u kojoj su mjeri velika njemačka imena historiografije koja je Bloch slušao u Berlinu i Leipzigu utjecala na njegova opredjeljenja i shvaćanja povijesti. Već je američki stručnjak i Blochov propagator u angloameričkoj historiografiji, Bryce Lyon, ustvrdio kako je s pozitivističkom historiografijom Bloch bio upoznat preko svoga oca, ali i učitelja, poput medievista Ferdinanda Lota. Lyon uočava povezanost Blocha i Lota, odnosno ono što je učenik naslijedio od učitelja – vrlo inovativan pristup i brojne metode komparativne historije.¹² No, ono što je francuski pozitivizam skrivao visoka je specijalizacija povjesničara po užim područjima. Tako je Blochov susret s njemačkim historizmom pružao novu dimenziju u razvoju njegove kritike i odbacivanja konvencija. S druge pak strane Bloch je ponovno uspio pronaći povjesničare izvan *mainstreama*. Susreo se s kolegijima Karla Lamprechta i njegova učenika Rudolfa Köttschkea koji su surađivali s geografima i psiholozima, a Köttschkeov je seminar govorio o ruralnoj historiji – temi kojoj će se sam Bloch kasnije vratiti.¹³ Bloch je osim toga slušao i predavanja o gospodarstvu Njemačke kod Maxa Seringa, što će svakako produbiti njegov smisao za ekonomiju. Njegova kasnija konstatacija u djelu *Apologija historije* kako Nijemci intenzivnije žive svoja sjećanja i imaju više interesa za povijest od Francuza, zasigurno je proizašla iz njegovih iskustava iz 1908.-1909.¹⁴

Tijekom daljnje tri godine po povratku u Francusku Bloch se koncentrirao na *Thèse*, koja je govorila o seljaštvu na području Ile-de-Francea.¹⁵ Omogućila mu je to Thiers fondacija (*Fondation Thiers*) koja mu je tri godine dodjeljivala novčanu stipendiju i tako omogućila brzo znanstveno napredovanje.¹⁶ Tako je već 1912. dobio posao, doduše u provincijskim školama u Montpellieru (do 1913.) i Amiensu (do 1914.).¹⁷ Uskoro je rat obustavio sve i njegov se „život duboko promijenio“.¹⁸ Bloch je odmah po izbijanju rata, u kampanji 1914.-1915., krenuo na frontu gdje je na više mjesta ranjavan pa je ostatak rata proveo dalje od bojišta, kao obavještajni časnik.¹⁹ Do kraja rata promoviran je u kapetana, a dodijeljene su mu počasne titule – *Chevalier Légion d'honneur* i *Croix de Guerre*.²⁰ Rat je izričito utjecao na Blocha i ostavio neizbrisiv trag u osobnom i javnom životu, dakle intelektualnom djelovanju. Zauvijek je „ostao vojnik Velikog rata“, kako je napisao rumunjski povjesničar Gheorghe I. Brătianu.²¹ Na kratko vrijeme Blochov život se doimao mirnim, sretnim. Pogotovo se takovom činila 1919. godina: odmah po povratku s bojišta, Marc Bloch oženio je mladu Simonne Vidal koja mu je kao životna družica do samoga kraja pomagala. Obnašala je dužnosti osobne asistentice, tajnice i savjetnice.²² Bloch je prihvatio i poziv na tek ustanovljeno Sveučilište u Strasbourgu. To je mjesto prihvatio još dok mir nije bio ni potpisan. Obiteljski mu je život u tom razdoblju bio isprepleten radošću i tugom. U razmaku od godinu dana rodilo mu se prvo dvoje od ukupno šestoro djece, kćerka Alicia i

sin Étienne, no uskoro mu od bolesti umire brat Louis (1922.) i odmah potom otac (1923.).²³ S druge strane, karijera mu je i dalje napredovala. Novo je Sveučilište pod okriljem poslijeratnog patriotizma vrlo brzo postiglo jedinstvenu koheziju zaposlenika, od kojih su mnogi bili i suborci u ratu. Marc Bloch također se uskoro našao u društvu prijateljskih kolega – Georges Pariseta, Georges Lefebvrea, Ch. Edmonda Perrina, Fritza Kienera, Eugène Cavaignaca, Andréa Piganiola - od kojih se pak najviše isticao Lucien Febvre (1878.-1956.).²⁴ U međuvremenu je i doktorirao (1920., *Rois et serfs* (hrv. Kraljevi i kmetovi))²⁵ pa je jedno poglavlje njegove profesionalne karijere završilo. Započeo je period koji će obilježiti Strasbourg, Febvre i časopis *Annales*. Marc Bloch je, unatoč spomenutim obiteljskim nesrećama, u Strasbourg pronasao poticajnu sredinu, blisku i mjestu podrijetla svoga oca. Ipak, ostao je vrlo distanciran, hladan. Imao je malo prijatelja, a svojim je izgledom – bio je vrlo nizak (oko 1,65 m), oblačio se izrazito elegantno i imao izuzetno „oštar i ironičan“ pogled – izazivao pažnju studenata koji su ga zvali *le capitaine Bloch*.²⁶

ČASOPIS ANNALES I BORBA ZA NOVU POVIJEST

Iako ne u potpunosti apolitičan, izbjegavao je ono što su mnogi znanstvenici toga vremena priželjkivali – političku karijeru. Naginjao je, kao i Lucien Febvre, politički i socijalno osviještenoj intelektualnoj ljevici Francuske, no odbacivao je bilo kakvu instrumentalizaciju vlastite profesije u svrhe političkog dijaloga.²⁷ Zbog toga je njihov časopis zauzimao centrističku poziciju, koju su pak kritizirali i konzervativci i komunisti.²⁸ Imao je i gotovo „urođenu“ averziju prema novinarima koja je vjerojatno povezana s Dreyfus aferom, neizbježnu prisutna tijekom čitavoga njegovog djetinjstva. Carole Fink, biografkinja Marca Blocha, pretpostavila je da mu je afera ukazala i na dvoličnost sustava, vojske, države, na sveprisutnost antisemitizma i antirepublikanizma.²⁹ Ipak, sasvim slučajno, stekao je već prije svoje profesure u Strasbourg prijateljstva koja su mu se pokazala vrlo korisnima. Prvo je bilo sa svojim učiteljem, Christianom Pfisterom, a drugo s njegovim prijateljem Raymondom Poincaréom. Oboje su nakon rata držali važne akademske i političke pozicije, Poincaré kao predsjednik države (1913.-1920.) i premijer (1912.-1913.; 1922.-1924.; 1926.-1929.), a Pfister kao rektor (1925.-1931.) i član *Académie des sciences morales et politiques* (od 1920.). Tako je Blochov položaj u izrazito kompetitivnom društvu bio znatno olakšan.³⁰ Godine 1929. Marc Bloch i Lucien Febvre pokrenuli su časopis *Annales d'histoire économique et sociale* u Strasbourg. Febvre je već prije nastojao pokrenuti međunarodni historijski časopis koji bi vodio Henri Pirenne, ali mu nije uspijevalo.³¹ Na Blochovu inicijativu formiran je francuski časopis kojemu je glavni cilj bila interdisciplinarnost i promicanje socijalne, odnosno gospodarske historije, s Blochom i Febvreom kao urednicima.³² Časopis se u svojim počecima oslanja na ideju Henrija Berra o nužnosti uspostavljanja suradnje svih društvenih znanosti (*enquetes collectives*). Analiza utjecaja na sam časopis nije ni jednostavna niti bez proturječja kod povjesničara danas: prema A. Burguièreu i F. Dosseu jasno se vide veze s uredničkom politikom drugih poznatih časopisa – Berrovog *Revue de synthèse historique* i Durkheimovskog *Année Sociologique*.³³

Iako vrlo različiti, kako po karakteru (Febvre je bio mnogo otvoreniji, vatreniji govornik, itd.), tako i u shvaćanju koncepcije časopisa, njihova je suradnja predstavljala

temelje časopisa, kasnije i pokreta koji je obilježio historiografiju 20. stoljeća. Deset godina, od pokretanja pa do 1939., časopis je predstavljao modernu historiografiju koja je nadilazila čistu erudiciju. Iako bez otvorenog politikanstva, upravo je socijalistička intelektualna struja u prvim godinama predstavljala jezgru časopisa.³⁴ Cilj časopisa uvijek je bio i ostao nadići tradicionalno shvaćanje historije koja se svodi na sažimanje činjenica iz vrela,³⁵ što je časopis *Annales* prema svom programu odbijao. No počeci časopisa ni po čemu nisu dali naslutiti slavni uspon koji će povjesničari okupljeni oko njega doživjeti kasnije. Dapače, kritike su stizale od brojnih renomiranih starijih francuskih povjesničara. Georg Iggers i Peter Burke tako ističu kako časopis u svojim počecima zauzima „marginalnu poziciju“, a da njegovi suradnici i urednici vode „gerilske akcije protiv tradicionalne povijesti“.³⁶ Teško da bi časopis vrlo brzo dosegnuo veliku reputaciju bez uključivanja Blochovih kolega i poznanika, poput Belgijanca Henrija Pirennea. Bloch je u njemu nalazio golem poticaj, vidio je povjesničara koji ga je naučio da traži život u svom zanatu.³⁷ Unatoč tome što nikada nije želio postati urednik časopisa, iz svoje Belgije je podupirao uredništvo i privatno i javno – člancima koje je slao.³⁸ Henri Pirenne je svojim metodama i stavovima bio blizak mladim generacijama, kako Bloch piše u Pirennovom nekrologu objavljenom u časopisu *Annales*.³⁹ Iako je u zadnjim godinama došlo do određenoga zamora, povezanima sa zbivanjima u Europi koja su intelektualce razdvojila ili duboko pogodila, ali i problemima oko izdavanja i tiska, upravo su mlađe generacije školovane pod Pirenneom, kasnije Blochom i Febvreom, nastavile tradiciju i ideju časopisa.⁴⁰ Bloch i Febvre su svojim časopisom nastojali stvoriti mrežu suradnika kojima su zajednički interesi i stavovi odraženi u glavnim temama samih *Annales*: raspodjela zemljišta i zemljišni odnosi, nastanak veleposjedničkih struktura, povijest plemstva i povijest cijena.⁴¹ Međutim, izvan uskih okvira povijesne znanosti, Blochov i Febvreov časopis nije još uspijevao pokrenuti revoluciju. Do kraja Drugog svjetskog rata časopis je primalo tek 500 pretplatnika. Blochova težnja da se historijsko-ekonomska pitanja probiju do svijesti „običnih“ čitatelja ni u vrijeme teške gospodarske krize nije još pronalazila plodno tlo niti preko časopisa niti preko knjiga koje su Bloch i Febvre objavljivali. Tadašnji kritičari očekivali su tečnija, laganija i literarno profinjenija djela povjesničara kao što je bio Jacques Bainville (1879.-1936.), a ne Blochova činjenicama opterećena djela koja su smatrali dosadnima.⁴²

Uz redaktorski posao u časopisu (Bloch i Febvre su do 1949. od 3673 članaka objavljenih u njihovom časopisu više od 1800 napisali sami),⁴³ Bloch napreduje i na fakultetu, a objavljuje i svoju prvu knjigu, *Les Rois Thaumatourges* (hrv. „Vladari iscjelitelji“). Bloch je radom na tom djelu sazrio kao povjesničar. *Sloboda* (ili njezin problem u srednjem vijeku), tema koja je dotada bila u centru Blochovih istraživanja, sada je samo jedan aspekt. U knjizi koja proučava navodnu čudotvornost francuskih i engleskih kraljeva u srednjem vijeku, koji su „uz Božju pomoć“ liječili ljude, Bloch je pokazao kako moderni povjesničar može promijeniti perspektive jedne historije. Njega u knjizi nije zanimalo suditi o prošlom vremenu, već razumjeti ono što je u stvarnosti nepostojeće, ali je bilo u ljudskoj percepciji.⁴⁴ Promatrajući kraljeve kao ljudski fenomen unutar povijesnoga razdoblja, a ne kao instituciju kao takvu, pronalazi mentalitet - što u Blochovu slučaju, prema Febvreovim riječima, znači „više kritika vjerovanja, negoli njihovo jednostavno bilježenje“.⁴⁵ Tako je preko problema popularnosti Bloch ušao u područje kolektivne psihologije koja je duboko ukorijenjena u historijski problem.⁴⁶

Iako njegova trajna želja za primanjem u Akademiju nikada nije ostvarena, 1936. godine ipak se vratio u Pariz kada je na Sorbonni zamijenio Henrija Hausera (1866.-1946.)⁴⁷ kao šef Katedre za gospodarsku povijest. Stekao je i međunarodna priznanja: aktivno je sudjelovao na *International Congress of Historical Sciences* u Bruxellesu (1923.) i u Oslu (1928.), gdje je održao svoje znamenito predavanje „Za komparativnu historiju europskih društava“ te seminaru u Madridu (1932.); bio je gostujući predavač na brojnim sveučilištima i institutima, kao što su Institut za komparativno proučavanje ljudske kulture (*Instituttet for sammenlignende kulturforskning*) u Oslu ili Cambridge University na kojem je i dočeka mobilizaciju Francuske.⁴⁸ Iz vlastitih predavanja u Oslu Bloch je sakupio osnovne materijale za knjigu koju će 1931. godine objaviti pod naslovom *Les Caractères originaux de l'Histoire rurale française*. Sociolog Daniel Chirot tu je knjigu proglasio najinovativnijim Blochovim radom, istaknuvši njegovu vrijednost kao temelj suvremene komparativne historije ruralnih krajeva, ali i potpuno odbacivanje linearnog koncepta povijesti, budući da Bloch neprestano skače iz bliske u daleku prošlost nekoliko puta.⁴⁹ Proučavajući zanemarene zemljišne karte, u njoj je pokušavao objediniti bogatu agrarnu tradiciju Francuske koja je utjecala na njezino ruralno stanovništvo.⁵⁰ Lucien Febvre o knjizi govorio je kao o povijesnom istraživanju koje se uvelike nadovezuje na stanje u ruralnim sredinama 20. stoljeća, jer, kako kaže,:

ono što dobivamo od novije prošlosti predstavlja ustvari posljednju špulu filma koji mi pokušavamo razmotati, sigurni da ćemo otkriti obeshrabrujuće praznine, ali odlučni u tome da odamo poštovanje njenoj čulnosti koju posjeduje kao bilježnik promjena.⁵¹

Promatranjem jedne naizgled ograničene teme, Bloch je dopro mnogo dublje nego što je očekivano. Otkrio je slojevitost društva srednjeg vijeka, kategorije „veličina“, odnose napretka *seigneurie* i seljaka neprestanim krizama i pobunama brojnih grupacija itd. Nisu mu promaknula dva velika vala ekspanzije u ruralnoj povijesti Francuske koje je smjestio između 11. i 14. stoljeća te u 18. stoljeće.⁵² Posebno je zanimljivo i važno Blochovo promatranje života seljaka na pragu modernoga doba koje i dalje obilježavaju porezni sustavi, zemljišni odnosi i nameti i to još uoči Francuske revolucije.⁵³ Naime, ono u čemu se gotovo svi povjesničari slažu, od bliskih mu Febvrea do onih s kojima nije direktno kontaktirao poput Walthera Kienasta, jest da je Bloch u središte svojih studija stavljao upravo čovjeka;

Srž njegove spoznaje uvijek je čovjek u njegovoj konkretnoj životnoj zajednici.⁵⁴ (Walther Kienast)

Blochova prva samostalna istraživanja suočila su ga s činjenicom, koja na svakog mladog povjesničara djeluje zadivljujuće, a to je činjenica da povijest nije „proučavanje prošlosti“, već mnogo više jedna od „znanosti o čovjeku“. Iza polja, alata, strojeva, zakona, pravila i institucija stoje uvijek ljudi. Obuhvatiti te ljude, zadatak je povijesti.⁵⁵ (Lucien Febvre)

Naravno, i sam Bloch to ističe kada piše:

(...) predmet je historije po prirodi stvari čovjek. Recimo radije: ljudi. Prije nego jednina, pogodna za apstrakciju, množina, koja je gramatički oblik relativnosti, odgovara znanosti različitog. (...) Povjesničar ne misli samo „ljudski“. Atmosfera u kojoj njegova misao prirodno diše kategorija je trajanja.⁵⁶

~~Bloch~~ Ce que je me suis efforcé de faire
technique de médiation. J'ai ou j'aurais voulu
le démontage d'une structure sociale. Dans le
ce nous sommes fondés, à partir de une fondation so-
ciale de notre temps. Sans oublier le legs de l'anti-
quité, je l'ai dit quelque part, n'a rien d'une figure
unifère, tâche de faire jouer les expériences multiples
. Si mon travail porte de quelques expériences véritable
elle
elle, ~~expériences~~ usage des expériences comparées - que je

Blochovo shvaćanje povijesti nadovezuje se na njegovo shvaćanje znanosti kao kolektivni konstrukt općeg znanja.⁵⁷ On nikada nije zgovarao potpuni raskid s prijašnjim, tradicionalnim pristupima u istraživanju – svog je učitelja Charlesa-Victora Langloisa kritizirao, ali i opravdavao:⁵⁸ bilo mu je jasno da je *znanat povjesničara* empirijske prirode. Odbacivao je svaku „filozofiju povijesti“ smatrajući je negativnom, gledajući na prirodne znanosti kao što su astronomija, geologija, biologija i kemija.⁵⁹ Stoga kod njega nije postojala dvojba je li potrebno ostati vjeran arhivskim istraživanjima; Bloch je koristio nove materijale, kao zemljišne katastrofe i zračne slike prostora, ali sve u sklopu arhivskih istraživanja. Erudiciju nije shvaćao kao kraj znanosti, već kao svojevrsan početak.⁶⁰ Vidjeti povjesničare kao neku vrstu radnika (*travailleurs*), tražiti od njih da usavrše svoja oruđa, svoju metodu – to je zadatak kojeg si je Marc Bloch neprestano zadavao. On nije mogao prihvatiti da je s Rankeom dosegnut vrhunac historijske znanosti te da „duh“ te iste znanosti ne razvije njene tehnike.⁶¹ Daniel Chirot istaknuo je pet stalnih aspekata koje njegova djela otkrivaju: vremenske i društvene jedinice koje istražuje u svojim analizama, vrste dokaza koje je istraživao i što ga je kod njih zanimalo, upotreba komparativne historije, uloga socijalne historije u njegovim djelima te važnost povijesti za neke teme općenito.⁶²

Svoje studije o selu i feudalizmu obuhvatio je 1939. i 1940. godine kada su iz tiska izašla prva dva sveska iz zbirke *L'Évolution de l'Humanité* objedinjena pod naslovom *La société féodale*. Bloch je planirao napraviti prikaz društvene strukture i privrede u razdoblju feudalizma u Europi, od čega su prva dva sveska bila rezervirana za strukturu feudalnog društva, a druga dva privredi Europe od početka srednjega vijeka do obnove gradova u 12. st. te razvoju gradske privrede do začetaka financijskoga

kapitalizma. Druga dva sveska nije uspio napraviti zbog svoje tragične smrti. Bloch izlaže strukturu tzv. klasičnog feudalnog društva Zapadne i Srednje Europe. Djelo predstavlja sve ono što je sam zagovarao u historiji: služi se brojnim izvorima koje komparira, brojnim disciplinama, te tako djelo poprima i interdisciplinarni karakter i to sve u svrhu rekonstrukcije života u vremenu feudalizma.⁶³ Za Blocha i moderni izvori iz vremena nakon srednjeg vijeka predstavljaju važne informacije koje, pod pretpostavkom da ih se koristi ispravno, oslikavaju sve aspekte društvenog života – središnjeg dijela *Feudalnog društva*.⁶⁴

MARC BLOCH I KOMPARATIVNA HISTORIJA

Blochovo predavanje u Oslu 1928. „Za komparativnu historiju europskih društava“⁶⁵ temelji se na njegovim brojnim primjerima koji otkrivaju potencijal metode komparativne historije. Tako je Bloch otvorio mogućnost novog načina sagledavanja povijesti, odnosno događaja i procesa koji su se tijekom vremena odvijali. Sam naziv metode znači uspoređivanje određenih elemenata, što će rezultirati donošenjem zaključka o proučavanome fenomenu na koji se više neće gledati jednostrano. Dakle, Bloch smatra da treba tražiti „određenu sličnost među sredinama (promatranim činjenicama) i određenu različitost među sredinama u kojima su se one pojavile“.⁶⁶ Iz ovoga proizlazi zaključak kako komparativna historija nije nikakav „lov“ na sličnosti, nego posebnu pozornost posvećuje i uočavanju razlika jer sličnosti ne uključuju uvijek i povezanosti.⁶⁷ Ukratko, komparativna je historija, prema Blochu, metoda kojom treba usporediti fenomen i interpretirati ga s ciljem boljeg razumijevanja te izbjegavanja *crno-bijelih* interpretacija i gledišta. Već prilikom samog obrazovanja stekao je daljnje preduvjete za razvoj ideje komparativne historije. Na Blochovo djelovanje ponajviše je utjecala sociologija Emilea Durkheima te je smatrao kako ne postoji veliki jaz između onoga što istražuju povjesničari i onoga što istražuju sociolozi s obzirom na to da i jedni i drugi proučavaju čovjeka u društvu.⁶⁸ Tako Bloch prelazi s individualca na socijalne grupe u njihovu najširem opsegu, kolektivnom mentalitetu,⁶⁹ što zasigurno ide uz Durkheimovo tumačenje kako grupa oblikuje pojedinca i njegove postupke, a ne pojedinac zbivanja. Bloch je komparativnu metodu koristio upravo kako bi iskušavao hipoteze i tražio ono karakteristično, originalno, sadržano u zajedničkom,⁷⁰ na što ga je zasigurno potaknula i komparativna lingvistika Antoinea Meilleta, koja je proučavala originalnosti jezika.⁷¹ Ipak, snažan utjecaj ostavio je na njega i Henri Pirenne koji je težio za komparativnom historijom koja prelazi disciplinarnu i geografske granice, a samo pisanje povijesti mora biti interdisciplinarni i komparativni zadatak.⁷² Tijekom svog studija, osim Durkheimovih i Meilletovih predavanja, pohađao je predavanja iz geografije kod Paula Vidala de la Blanchea.⁷³ Komparativna metoda u svojoj je srži uvijek sadržavala i prostorni „instrument“ – kartu – koja je za Blocha jedna od ključnih riječi.⁷⁴

Tri su upotrebe Blochove komparativne metode. Koristi se kada treba provjeriti neke hipoteze te na kraju doći do odgovora i objašnjenja.⁷⁵ Druga je upotreba komparativne historije prilikom traženja jedinstvenosti u različitim društvenim sredinama. Tako se komparacijom različitih sredina može doći do zaključka je li, primjerice, određeni fenomen karakterističan za jedno društvo ili je ipak rezultat vremena te

se iste karakteristike pojavljuju i šire. Treća je Blochova uporabtreba komparativne metode prilikom formuliranja problema za historijsko istraživanje,⁷⁶ odnosno prilikom otkrivanja fenomena ili povijesnih činjenica. Bloch je svjestan da se one nalaze u dokumentima i da od dokumenata treba krenuti u istraživanje, ali i da treba znati postaviti dokumentima prava pitanja u čemu će upravo komparativna historija najviše pomoći.⁷⁷ Ovi primjeri pokazuju kako je nužan oprez prilikom korištenja ove metode jer zahtijeva od istraživača mnoge unaprijed pripremljene korake i znanja, kao što su poznavanje konteksta u kojem se istražuje određena problematika, određivanje prostornih i vremenskih okvira. Ipak, ukoliko se svi parametri komparacije iskoriste ispravno, ona može pomoći prilikom testiranja ili promjene/prilagodbe/oblikovanja mišljenja i saznanja o određenom historijskom problemu, kao i brojnih drugih rezultata.

Naravno, komparativna historija nije rješenje za sve historijske nedoumice i probleme, a toga je bio svjestan i sam Bloch, rekavši to na samom početku svog predavanja. Naime, smatrao je kako rezultati proučavanja fenomena koji izlaze iz već opisanih okvira nisu, s ozbiljnog znanstvenog gledišta, dovoljno precizni (iako ne treba odbaciti i takva istraživanja). Usmjerio se na prezentaciju mogućnosti komparativne historije kolegama povjesničarima koji još nisu bili upoznati s njome. Zasigurno je danas, kada je komparativna historija u širokoj upotrebi, propitivanje njezinih granica aktualnija tema nego u Blochovo vrijeme.⁷⁸ Ipak, važno je uočiti kako se limiti komparativne historije ne odnose na područja historijske znanosti, već na određene tipove problema tijekom istraživanja, a ne smije se zanemariti ni činjenica da nešto što je slično ne mora nužno biti i povezano.⁷⁹

Iako je ostavio snažan utjecaj na nadolazeće generacije oko časopisa *Annales*, nitko nije, smatra Peter Burke, toliko ozbiljno shvaćao komparativnu historiju kao Marc Bloch.⁸⁰ Ipak, Blochova želja ostala je otvoriti mjesto za komparativnu historiju na tradicionalnom *Collège de France*; nazivao se „komparativnim povjesničarom europskih društava“.⁸¹ Već je 1928. godine Bloch poslao svoju prijavu, a kada je 1933. umro tamošnji profesor (nacionalne) povijesti starog vijeka, Camille Jullian (1859.-1933.), Blochova su očekivanja porasla. Našao se u „izbornoj utrci“ s Jullianovim učenikom, također profesorom u Strasbourgu, Albertom Grenierom, predstavnikom tradicionalne historiografije kakvu je zagovarao i Jullian. Lucien Febvre i filozof Étienne Gilson, članovi *Collège de France* i Blochovi suradnici na časopisu *Annales*, podržavali su svog prijatelja. Međutim, povjesničari su se pronašli podijeljenima ne samo između Blocha i Greniera nego i između odabira mjesta. Dakle, uvođenja komparativne historije i ukidanja Jullianovog mjesta ili ostanka na istome. Na kraju je odabir odgođen zbog smrtnog slučaja jednog od članova odbora, a kasnije je zbog financijske krize u zemlji ukinut budžet pa do izbora nije ni došlo.⁸²

ŽIVOTNA TRAGEDIJA I SRETNI KRAJ PODVIGA

Odmah po početku Drugoga svjetskog rata Bloch se dobrovoljno prijavio u vojsku kao rezervist Prve armije. Tada je osjetio svu dramatiku teškog vremena. Poraz na bojištu izazvao je paniku i potpuno rasulo vojske koja je bježala prema Dunkerqueu. Isprva je evakuiran zajedno s tisućama vojnika u Englesku.⁸³ Međutim, odlučio se vratiti u Francusku gdje ga je uhvatila vichyjevska vlast i poslala na Sveučilište u Strasbourg,

danas u Clermont-Ferrandu. Projekt goleme sinteze francuske povijesti koju je zapisivao u svom notesu i kanio posvetiti Pirenneu morao je obustaviti pod takvim uvjetima završivši tek prvo poglavlje.⁸⁴ U međuvremenu ga je dočekaio poziv na američku *New School of Social Research* u New Yorku, no nije htio ostaviti dio svoje obitelji u Francuskoj. Iako ga novi rasni zakoni nisu spriječili u izvršavanju dužnosti, morao se povući iz javnoga života. S bolesnom se suprugom preselio u Montpellier, gdje je vjerojatno i prvi put stupio u kontakt s francuskim pokretom otpora. Istovremeno na tamošnjem fakultetu držao je predavanja o povijesti novca i gospodarskom razvoju Francuske od 1848. do 1880. godine.⁸⁵ Kada je i Vichy-zona zauzeta, Bloch se ponovno morao seliti, ovoga puta u vlastitu ladanjsku kuću u Guéretu. Od tada je postao sve aktivniji u pokretu, gdje je operirao pod pseudonimima „Chevreuse“ ili „Narbonne“.⁸⁶ Obitelj mu je bila raštrkana po čitavoj Francuskoj, vezu sa ženom ostvarivao je isključivo preko šurjaka.⁸⁷ No Bloch je ostao ustrajan u svom intelektualnom radu: objavljivao je članke pod raznim pseudonimima i izdavao časopis *Annales* unatoč svađi s Lucienom Febvreom i prekidom suradnje (1937.) s izdavačem *Éditions Armand Colin*. Pisao je knjige, sanjao o reformi školstva i mjestu ministra školstva nakon oslobođenja.⁸⁸ Pod pseudonimom „M. Fougères“, koji mu je dodijelio Lucien Febvre, slao je radove i recenzije tijekom petnaestomjesečnog boravka u pokretu u Lyonu, a objavljivao je čak i recenzije vlastitih radova.⁸⁹ S Febvreom je Bloch bio u sve češćem razilaženju; smetala ga je njegova prisnost s nekim osobama bliskima višijevskom režimu i pasivnost.⁹⁰ Unatoč smrti majke 1941. godine, Bloch je pronašao daljnju inspiraciju, čak i život. Upravo je te godine nastala skica vjerojatno najznačajnije knjige u 20. stoljeću o teoriji historije, poznata *Apologie pour l'historien ou métier d'historien* (hrv. *Apologija historije ili zanat povjesničara*). Riječ je o nedovršenom rukopisu koji je objedinio, uredio i objavio 1949. godine Lucien Febvre. U njemu Bloch u svojevrsnoj esejističkoj atmosferi razmišlja i govori o povjesničarevu zanatu, metodama i pitanjima s kojima se susreće te o povijesnoj znanosti općenito. U međuvremenu je njegova uloga i u pokretu postajala sve zapaženija. Vodio je operacije i organizaciju pokreta *Combat* ili *Liberté*. No u travnju 1944. godine dospio je u zarobljeništvo njemačkog Gestapa. Eugen Weber to je opisao ovako:

Osmog travnja 1944., pokraj Palace du Pont u Lyonu, Nijemci su priveli jednog gospodina u godinama, poprilično niskog, sjedokosog, s naočalama, uredno obučenog, s aktovkom u jednoj i štapom u drugoj ruci, za kojega su isprava govorile da se zove Maurice Blanchard.⁹¹

Već je naredni dan Gestapo pretražio njegovo prebivalište, pronašao inkriminirajuće dokumente i saznao njegov pravi identitet. Odmah zatim temeljito je ispitan, potom mučen. Kada je nakon nekoliko dana prebačen u zloglasni zatvor Montluc kojim je upravljalo Klaus Barbie, bio je jedva pri svijesti, sa slomljenim ručnim zglobom i rebrima.⁹² Očekujući svoju sudbinu, Bloch je i u zatvoru mladom članu otpora objašnjavao – povijest.⁹³ Prijatelji u otporu i sa sveučilišta pokušali su, svaki na svoj način, pomoći Blochu. Savezničko iskrcavanje u Normandiji Bloch je dočekaio u zatvoru, no uskoro je premješten, a zatim smješten u kamion i strijeljan kod sela Saint-Didier-de-Formans.⁹⁴ Kako je dotad često bilo u Blochovu životu, i u smrti su se nastavile nizati nesreće. Tijelo mu je odvezeno i bačeno bez identifikacija, njegova žena Susanne došla je u teškom stanju u Lyon tražiti supruga, ali je uskoro

podlegla bolesti. Njegov je šurjak u gotovo isto vrijeme uhićen te također umoren. Tjednima se nije znalo što se dogodilo s Marcom Blochom. Njegov se vjerni prijatelj Febvre uputio sam u Lyon kako bi ga potražio, iako je već prije iz pouzdanih izvora saznao o strijeljanju u Saint-Didier-de-Formans.⁹⁵ Bilo je prekasno. Marc Bloch već je odavno bio mrtav. Jedino što je još Lucien Febvre za starog prijatelja i suradnika mogao napraviti bilo je posvetiti mu broj časopisa *Annales*.⁹⁶ Njegova smrt ostavlja otvorena brojna pitanja na koja njegova rodbina, poznanici i biografi pokušavaju s manje ili više uspjeha odgovoriti: je li nakon oslobođenja Francuske Blocha čekala politička karijera u vladi Charlesa De Gaullea? Je li njegova karijera kao povjesničara bila pri kraju? Kako bi Bloch gledao na razvoj časopisa koji je utemeljio? Što bi bilo s *Apologijom*? Teško je davati jasne odgovore. Sigurno je samo da njegov intelektualni kapacitet sasvim sigurno ne bi prestao otvarati nova i važna pitanja za razvoj historijske znanosti i same historiografije i, za razliku od mnogih, davati odgovore dugotrajne vrijednosti.

Smrt Marca Blocha nikako nije bila uzaludna. Ona je, osim tragedije jednog od najvećih povjesničara 20. stoljeća, značila i reafirmaciju njegovih djela. Kao junak iz oba svjetska rata, neustrašivi član otpora, mučenik, čovjek koji je navodno umro vičući *Vive la France*, Marc Bloch nakon svoje smrti i po svršetku rata poprima novu dimenziju. Te se riječi, *Vive la France*,⁹⁷ makar se radi o legendi,⁹⁸ toliko često navode i povezuju s Blochom da je već tim primjerom jasna promjena stava kulturne javnosti. Jonathan Dewald u knjizi *Lost Worlds* piše kako je u gotovo isto vrijeme priča o Blochu, Febvreu i časopisu *Annales* tragična i sretna: Blochova smrt predstavlja dramatični vrhunac, ali je njihova dugogodišnja borba za drugačiju povijest završena trijumfom *Annalesa* koji s margina sele u centar pozornosti poslijeratne francuske historiografije i intelektualnog života.⁹⁹ Blochova je popularnost još porasla objavom nedovršenih djela koje je ostavio iza sebe – spomenute *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* i *L'Étrange Défaite*¹⁰⁰ (hrv. Čudni poraz). Unatoč činjenici koju uočavaju mnogi, pa tako primjerice i Bryce Lyon, knjiga *L'Étrange Défaite* predstavlja odmak od onoga što je propagirao časopis *Annales*. Spisi koji govore o porazu Francuske 1940. godine ne samo da stavljaju političku temu u središte nego radnju prebacuju na „veliki događaj“, te tako Bloch pokušava razumjeti i objasniti kako je došlo do tog poraza. Lyon ga uspoređuje s Polibijem koji gleda prevlast Rima nad grčkim polisima, odbacujući tako analizu trendova i dugoročnih strukturalnih promjena.¹⁰¹ Snaga tog djela jasna je i danas, kada u recima francuskih novina *Le Monde* Suzette Bloch upozorava predsjednika Sarkozyja da ne zlouporabljava djedove riječi u svojim govorima i debatama.¹⁰² I današnjem povjesničaru ostaje da se zapita: je li Bloch promijenio, čak odbacio svoje stavove? Edward H. Carr napisao je kako „nisu samo događaji u stalnoj mijeni nego se s njima mijenja i povjesničar“. ¹⁰³ Uostalom, sam Bloch u djelu žali za promašenom apolitičnosti časopisa *Annales* kojem su tako promaknule oštrije kritike nacizma i totalitarnih režima u Europi.¹⁰⁴ Slijedimo li takve misli, dolazimo do izuzetno ironičnog zaključka. Događanja su Blocha mijenjala, a povijest duboko povrijedila. No to unazad nije ostavilo nikakvog negativnog traga na sam časopis. Dapače. Vrlo je brzo

zaboravljena gorka kritika Marca Blocha, ali je ostao interes za njegov život i djelo. Pod Lucienom Febvreom nastavlja se rad i postupna „nadogradnja“, sve to zahvaljujući činjenici da je politika Analā ostala člancima i pristupom demonstrirati *stav i pristup*. Time je izbjegnuta doktrinacija prisutna u gotovo svim ostalim historiografskim „školama“ i unaprijed ojačana obrana od kritika. Naposljetku, to je i jedan od razloga zašto *Apologija historije* nije nikada predstavljala kakvu „Bibliju škole Analā“. No, bez ikakve dvojbe, Bloch će budućim povjesničarskim generacijama oko časopisa ostati uzor i teško dostižan ideal. Utjecat će i na druge povjesničare i sociologe poput Immanuela Wallersteina, Perryja Andersona, Charlesa Tillyja ili Barrington Moorea.¹⁰⁵ Marc Bloch, u pravom smislu riječi *društveni povjesničar*, danas se smatra pokretačem brojnih struja moderne historiografije. Od njegovih su se učenika posebice istaknuli André Déléage, Pierre Goubert, Michel Mollat, Philippe Dollinger i mnogi drugi. Georges Duby (1919.-1996.), francuski povjesničar srednjeg vijeka i suradnik časopisa *Annales*, kao osamnaestogodišnji čitatelj Analā otkrio je Marca Blocha, čitajući njegovo *Feudalno društvo* i „kutak povijesti koji bi, idući stopama Marca Blocha, mogao istražiti kako bi naučio više o feudalnom društvu“.¹⁰⁶ Duby je u svojim vlastitim djelima izrazito dobro oslikavao Blochov stil i način promatranja srednjevjekovnog društva, te se može smatrati jednim od njegovih najvjernijih intelektualnih nasljednika. Sam Fernand Braudel izjavio je u jednoj debati: *prije svega, sa zadovoljstvom priznajem kako su Marc Bloch i Lucien Febvre najveći povjesničari stoljeća. Ako sam u čemu bio inovativan, onda slijedeći njih*.¹⁰⁷

SLIKE PREUZETE SA STRANICA:

sl. 1 - http://contreinfo.info/article.php3?id_article=2917 (stanje od 01.III.2010.).

sl. 2 - <http://historienciencia-historiador.blogspot.com/2009/04/crise-capitalista-de-1929.html> (stanje od 16. IV. 2010.).

sl. 3 - www.marcbloch.fr/archives3.html (stanje od 13.VII.2010.).

BILJEŠKE

1 Robert M. Burns, *Historiography III: Ideas* (Taylor & Francis, 2006.), 136.

2 Jonathan Dewald, *Lost Worlds: The Emergence of French Social History, 1815-1970* (Penn State Press, 2006.), 102-103. (Dalje: Dewald, *Lost Worlds: The Emergence of French Social History, 1815-1970*.).

3 Odlična internetska stranica Arhiva Marca Blocha sadrži korisne informacije, transkripte i spise tog francuskog povjesničara. Vidi: www.marcbloch.fr/archivesnationales.html (stanje

11.VII.2010.). *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, s.v. Bloch, sv.1: 96. Brojni su poznati stručnjaci pisali o životu i djelovanju Marca Blocha. Za početne preglede između ostalog su preporučljivi sljedeći radovi: Massimo Mastrogregori, „Marc Bloch (1886-1944)“, u: *Rewriting the Middle Ages in the Twentieth Century*, ur. J. Aurell i F. Crosas (Brepols, 2005.). Peter Schöttler, „Marc Bloch (1886-1944)“, u: *Klassiker der Geschichtswissenschaft: Von Edward Gibbon bis Marc Bloch*, ur. Lutz Raphael (C.H.Beck, 2006). Također, od nekoliko

biografija treba izdvojiti: Carole Fink, *Marc Bloch: A Life in History* (Cambridge University Press, 1989.); Susan W. Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography: Encountering Changing Discipline* (Cambridge University Press, 1996.); Etienne Bloch i Alfredo Cruz-Ramirez, *Marc Bloch: 1886-1944, une biographie impossible / An Impossible Biography* (Limoges: Culture et patrimoine en Limousin, 1997.); Olivier Dumoulin, *Marc Bloch* (Paris: Presses de Sciences Po, 2000.). U Hrvatskoj se o Marcu Blochu indirektno pisalo mnogo,

- ali do danas možda najbolji sažeti životopis tog povjesničara predstavlja pogovor knjizi *Feudalno društvo* (1958., reprint 2001.) kojega je napisao Miroslav Brandt.
- 4 Timothy Beresford Smith, *Creating the Welfare State in France, 1880-1940* (McGill-Queen's Press - MQUP, 2003.), 41-43.
- 5 Gustave Bloch (1848.-1923.) spada među povjesničare koji su pod utjecajem Fustela svoja istraživanja orijentalizirali na institucije antičkog Rima. Vidi: Pim den Boer, *History as a Profession: The Study of History in France, 1818-1914* (Princeton University Press, 1998.), 257-259. (Dalje: Pim den Boer, *History as a Profession: The Study of History in France, 1818-1914*.)
- 6 Carole Fink, *Marc Bloch: A Life in History* (Cambridge University Press, 1991.), 6. (Dalje: Fink, *Marc Bloch: A Life in History*); O Židovima u Lyonu vidi: Zosa Szajkowski, *Jews and the French Revolutions of 1789, 1830 and 1848* (KTAV Publishing House, Inc., 1970.).
- 7 Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, u: *Marc Bloch: Historiker und Widerstandskämpfer*, ur. Peter Schöttler (Campus Verlag, 1999.), 24-25. (Dalje: Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“.).
- 8 Eugen Weber, *My France: Politics, Culture, Myth* (Harvard University Press, 1992.), 245. (Dalje: Weber, *My France*.); R.R. Davies, „Marc Bloch“, u: *The Annales School: Febvre, Bloch and other Annales historians*, ur. Stuart Clark (Taylor & Francis, 1999.), 63; Lutz Raphael, *Klassiker der Geschichtswissenschaft II* (München: C.H.Beck, 2006.), 233. (Dalje: Raphael, *Klassiker der Geschichtswissenschaft II*.).
- 9 Peter Schöttler, „Marc Bloch und Deutschland“, u: *Marc Bloch: Historiker und Widerstandskämpfer*, ur. Peter Schöttler (Campus Verlag, 1999.), 36. (Dalje: Schöttler, „Marc Bloch und Deutschland“.); Za odnos njemačke i austrijske historiografije prema Blochu i drugim povjesničarima vidi također: Steffan Kaudelka, *Rezeption im Zeitalter der Konfrontation* (Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.).
- 10 Schöttler, „Marc Bloch und Deutschland“, 36.
- 11 Peter Schöttler, „Marc Bloch as a critic of historiographical“, u: *Writing National Histories: Western Europe since 1800*, ur. Stefan Berger, Mark Donovan, Kevin Passmore (Routledge, 1999.), 127. (Dalje: Schöttler, „Marc Bloch as a critic of historiographical“.).
- 12 Bryce Lyon, „Marc Bloch: Did He Repudiate Annales History“, u: *The Annales School: Febvre, Bloch and other Annales Historians*, ur. Stuart Clark (Taylor & Francis, 1999.), 200. (Dalje: Lyon, „Marc Bloch: Did He Repudiate Annales History“.).
- 13 Susan W. Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography: Encountering Changing Disciplines* (Cambridge University Press, 1996.), 9 (Dalje: Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography*); Celia Applegate, „A Europe of Regions: Reflections of the Historiography of Sub-National Places in Modern Times“, u: *Regions and Regionalism in Europe*, ur. Michael Keating (Edward Elgar Publishing, 2004.), 132.
- 14 Marc Bloch, *Apologija historije ili zanat povjesničara* (Zagreb: Srednja Europa, 2008.), usp. 8, 36. (Dalje: Bloch, *Apologija historije*.)
- 15 Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, 25.
- 16 Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography*, 9; Lars Hoffman, *Die bedeutenden Historiker* (Wiesbaden: Marix Verlag, 2008.), 177.
- 17 Weber, *My France*, 245.
- 18 Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, 26.
- 19 Marc Bloch, *Memoirs of War 1914-1915* (Cambridge University Press, 1989.). Dalje: Bloch, *Memoirs of War 1914-1915*.
- 20 Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography*, 9.
- 21 G. I. Bratianu, „Un savant et un soldat: Marc Bloch (1886-1944)“, *Revue historique du sud-est europeen* 23 (1946), 16.
- 22 Natalie Zemon Davis, „Women and the World of the Annales“, u: *The Annales School: Histories and Overview*, ur. Stuart Clark (Taylor & Francis, 1999.), 206.
- 23 Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 12.
- 24 Lucien Febvre, *Das Gewissen des Historikers* (Berlin: Verlag Klaus Wagenbach, 1988.), 224. Dalje: Febvre, *Das Gewissen des Historikers*.
- 25 Već je njegova doktorska teza, koja je sužena na problem oslobođanja robova kraljevskim odlukama posljednjih Kapetovića i historijsko-političkih implikacija, u sebi sadržavala ideju i želju istražiti karakter ruralnog života diljem Ile-de-Francea. Vidi uvod knjige: Bloch, *Memoirs of War 1914-1915*, 58-59.
- 26 Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography*, 10.; Schöttler, „Marc Bloch as a critic of historiographical“, 127.
- 27 André Burguière, *The Annales School: An Intellectual History* (Ithaca-London: Cornell

- University Press, 2009.), 19-20.
Dalje: Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*.
- 28 Dewald, *Lost Worlds: The Emergence of French Social History, 1815-1970*, 147.
- 29 Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 20-23.
- 30 Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, 225; Weber, *My France*, 246-248.
- 31 Vidi: John L. Harvey, „An American Annales? The AHA and the Revue internationale d'histoire économique of Lucien Febvre and Marc Bloch“, *The Journal of Modern History* 76/3 (2004.), 578-621.
- 32 Peter Burke, *The French Historical Revolution: The Annales School, 1929-89* (Stanford University Press, 1990.), 21. Dalje: Burke, *The French Historical Revolution*.
- 33 Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, 15, 83; François Dosse, *Empire of Meaning: The Humanization of the Social Sciences* (University of Minnesota Press, 1999.), 227-228. Burguière ističe kako su pogotovo obilježja ranih brojeva časopisa, dakle ciljane i sustavno kritički usmjerene recenzije kao prostor za unutarznanstvene i međuznanstvene debate preuzete od Durkheimove publikacije. Neki drugi povjesničari (K. Pomian) manje inzistiraju na vezama s Durkheimovim pristupima. Vidi: Krzysztof Pomian, „The Era of the Annales“, u: *Rethinking France: Les Lieux de Memoire, Volume 4: Histories and Memories*, ur. Pierre Nora i David P. Jordan (University of Chicago Press, 2010.), 397-398. Dalje: Pomian, „The Era of the Annales“.
- 34 George Huppert, „Lucien Febvre and Marc Bloch: The Creation of the Annales“, *The French Review* 55/4 (1982), 512. Dalje: Huppert, „Lucien Febvre and Marc Bloch: The Creation of the Annales“.
- 35 Iz predgovora J. Le Goffa, Bloch, *Apologija historije*, 10.
- 36 Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* (Wesleyan University Press, 2005.), 54.; Burke, *The French Historical Revolution*, 2.
- 37 Bloch, *Apologija historije*, 65.
- 38 Walter Prevenier, „Henri Pirenne (1862-1935)“, u: *French Historians 1900-2000: New Historical Writing in Twentieth-Century France*, ur. Philip Daileader, Philip Whalen (John Wiley and Sons, 2010.), 494.
- 39 Marc Bloch, „Henri Pirenne: in memoriam“, *Annales d'histoire économique et sociale* 10/50 (1938.), 138.
- 40 Huppert, „Lucien Febvre and Marc Bloch: The Creation of the Annales“, 512-513.
- 41 Pomian, „The Era of the Annales“, 398-399.
- 42 Lutz Raphael, „Die nouvelle histoire und der Buchmarkt in Frankreich“, u: *Historische Zeitschrift: Geschichtswissenschaft und Buchhandel in der Krisenspirale?* (Beiheft 42), ur. Olaf Blaschke i Hagen Schulze (München: Oldenbourg, 2006.), 124-125.
- 43 Pomian, „The Era of the Annales“, 396.
- 44 Carlo Ginzburg, „Checking the Evidence: The Judge and the Historian“, *Critical Inquiry* 18/1 (1991), 82.
- 45 Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, 226-227.
- 46 Jacques Le Goff, *Srednjevjekovni imaginarij* (Zagreb: Antibarbarus, 1993.), 329.
- 47 Joseph T. Lambie, *Architects and Craftsmen in History: Festschrift für Abbot Payson Usher* (Mohr, 1956.), 75-76.; Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, 225; Raphael, *Klassiker der Geschichtswissenschaft II*, 233.; Hauser je bio pionir ekonomske i agrarne historije francuske historiografije 19. stoljeća. Vidi više kod: Pim den Boer, *History as a Profession: The Study of History in France, 1818-1914*, posebno 275-279.
- 48 Weber, *My France*, 247; Friedman, *Marc Bloch, Sociology and Geography*, 9.
- 49 Daniel Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“, u: *Vision and Method in Historical Sociology*, ur. Theda Skocpol, (Cambridge University Press, 1984.), 22-23, 30. Dalje: Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“.
- 50 Marc Bloch, *French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics* (Routledge, 1978.), xviii; Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, 228. Dalje: Bloch, *French Rural History*.
- 51 Isto, xxx.
- 52 Richard Herr, „Nature of Rural History“, u: *Themes in Rural History of the Western World*, ur. Richard Herr (Purdue University Press, 2002.), 5.
- 53 Bloch, *French Rural History*, 135-136.
- 54 Walther Kienast, „Marc Bloch“, *Historische Zeitschrift* 170/1 (1950.), 224.
- 55 Febvre, *Das Gewissen des Historikers*, 225-226.
- 56 Bloch, *Apologija historije*, 51-52; također vidi: 47-68.

- 57 Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, 87.
- 58 Natalie Zemon Davis, „History's Two Bodies“, *The American Historical Review* 93/1 (1988), 24-25. Dalje: Zemon Davis, „History's Two Bodies“.
- 59 Peter Schöttler, *Sozial.Geschichte-online* 23/1 (2009.), 33.
- 60 Bloch, *Apologija historje*, passim.
- 61 Zemon Davis, „History's Two Bodies“, 26.
- 62 Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“, 23.
- 63 Prvi prijevod Blochovog *Feudalnog društva* u Hrvatskoj izdan je 1958. u prijevodu Miroslava Brandta (Naprijed), a 2001. izlazi drugo, jezično prilagođeno, izdanje, također u prijevodu Miroslava Brandta (Golden marketing). Vidi u pogovoru Miroslava Brandta „Marc Bloch“, u: Marc Bloch, *Feudalno društvo* (Zagreb: Golden marketing, 2001), 510-514.
- 64 Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“, 30.
- 65 U Hrvatskoj objavljeno u zborniku *Uvod u komparativnu historiju*, ur. Drago Roksandić (Zagreb: Golden marketing, 2004.), 37-65. Dalje: Bloch, „Za komparativnu historiju europskih društava“.
- 66 Isto, 40.
- 67 Isto, 48.
- 68 Više o Durkheimovu utjecaju na Blocha vidi u: R. Colbert Rhodes, „Emile Durkheim and the Historical Thought of Marc Bloch“, *Theory and Society*, 5/1 (1978.), 45-73.
- 69 Isto, 47.
- 70 Vidi u: Isto, 68.
- 71 Bloch, „Za komparativnu historiju europskih društava“, 40.
- 72 Walter Simons, „The Annales and Medieval Studies in the Low Countries“, u: *The Annales School: Critical Assessments. The Annales School and Historical Studies*, Svezak 2, ur. Stuart Clark (Taylor & Francis, 1999.), 309-310.
- 73 Vidi predgovor Petera Burkea, „Marc Bloch and the New History“, u: Marc Bloch, *The Historian's Craft* (Manchester University Press, 1992.), ix. Uostalom, Bloch je i pri pokretanju časopisa *Annales d'histoire économique et sociale* u uredništvo časopisa pozvao Alberta Demangeona (1872.-1940.), jednog od najuglednijih geografa tog vremena. François Dosse, *History of Structuralism: The Sign Sets, 1967-present* (University of Minnesota Press, 1997.), 314.
- 74 Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“, 32.
- 75 Marc Bloch, „Le problem d'or au Moyen Age“, *Annales d'histoire économique et sociale* (1933.), 25. Preuzeto iz William H. Sewell, Jr., „Marc Bloch and the Logic of Comparative History“, *Marc Bloch and the Logic of Comparative History* 6/2 (1967.), 209-210.
- 76 Isto, 211.
- 77 Bloch, „Za komparativnu historiju europskih društava“, 43.
- 78 Sewell, Jr., „Marc Bloch and the Logic of Comparative History“, 214-215.
- 79 Bloch, „Za komparativnu historiju europskih društava“, 48-51.
- 80 Burke, *The French Historical Revolution*, 60.
- 81 Colbert Rhodes, „Emile Durkheim and the Historical Thought of Marc Bloch“, 67.
- 82 Weber, *My France*, 254-255.
- 83 Julian Jackson, *The Fall of France: The Nazi Invasion of 1940* (Oxford University Press, 2003.), 186.
- 84 Donald R. Kelley, *Frontiers of History: Historical Inquiry in the Twentieth Century* (Yale University Press, 2006.), 137; Pomian, „The Era of the Annales“, 412.
- 85 Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, 20.
- 86 Raphael, *Klassiker der Geschichtswissenschaft II*, 234.
- 87 Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 297.
- 88 Isto, 303.; Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, 20; Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, 26.
- 89 Natalie Zemon Davis, „Censorship, Silence and Resistance: The Annales during the German Occupation of France“, u: *The Annales School: Critical Assessments*, ur. Stuart Clark (Taylor & Francis, 1999), 124.; Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 286.
- 90 O tome vidi naposve: Burguière, *The Annales School: An Intellectual History*, 46-51.
- 91 Weber, *My France*, 246.
- 92 Iz recenzije: Bryce Lyon, „Marc Bloch, L'Historien et la cit. by Marc Bloch“, *Speculum* 73/3 (1998.), 838; Weber, *My France*, 246.; Iz predgovora J. Le Goffa, Bloch, *Apologija historje*, 5.
- 93 Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 320.
- 94 Isto, 321.
- 95 Isto, 320-323.

- 96 Vidi posebno: Lucien Febvre „De l'histoire au martyre: Marc Bloch 1886-1944“, *Annales d'histoire sociale* (1945), 1-10.
- 97 Ovdje ćemo, skoro pa iz vlastite radoznalosti, za ilustriranje bogate predaje legende unutar krugova struke navesti nekoliko primjeraka: David Charles Douglas, *Time and the Hour* (Eyre Methuen, 1977.), 51; Fink, *Marc Bloch: A Life in History*, 321; R. J. B. Bosworth, *Explaining Auschwitz and Hiroshima: History Writing and the Second World War 1945-1990* (Routledge, 1994.), 104; Henry Stuart Hughes, *The Obstructed Path: French Social Thought in the Years of Desperation, 1930-1960* (Transaction Publishers, 2001), 51; Iz pogovora Miroslava Brandta: Marc Bloch, *Feudalno društvo* (Zagreb: Golden Marketing-TK, 2001.), 511; Nadia Margolis „Medievalism and Pontigny“, u: *Artists, Intellectuals, and World War II: The Pontigny Encounters at Mount Holyoke College, 1942-1944*, ur. Christopher E. G. Benfey, Karen Remmler (University of Massachusetts Press, 2006.), 143.
- 98 Ettiene Bloch, „Marc Bloch, eine unmögliche Biographie“, 22.
- 99 Dewald, *Lost Worlds: The Emergence of French Social History, 1815-1970*, 5.
- 100 Bloch je djelo napisao 1940. godine, a objavljeno je 1944. Sastoji se od tri poglavlja, a poraz vidi kao poraz inteligencije, karaktera i edukacije za koji je kriv i on i njegovi kolege.
- 101 Lyon, „Marc Bloch: Did He Repudiate *Annales* History“, 210.
- 102 http://contreinfor.info/article.php3?id_article=2917 (stanje od 01.IX.2010).
- 103 Edward Hallett Carr, *Što je povijest?* (Zagreb: Srednja Europa, 2004.), 34.
- 104 François Dosse, *New History in France: The Triumph of the Annales* (University of Illinois Press, 1994.), 45.
- 105 Chirot, „The social and historical landscape of Marc Bloch“, 23.
- 106 Dakako, nije samo G. Duby bio sljedbenik Marca Blocha. Generacije povjesničara crpile su ideje, pristupe, viđenja i razmišljanja Marca Blocha za vlastita istraživanja, diljem svijeta. Georges Duby, *History Continues* (University of Chicago Press, 1994.), 5, 10.
- 107 Fernand Braudel, *Y at-il une nouvelle histoire?* debata na FNAC, 1980. (Preuzeto iz: François Dosse, *New History in France: The Triumph of the Annales* (University of Illinois Press, 1994.), 109.).

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlasisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com